

Fig. 1. Nordre Kirkegård. Hovedindgangen i syd, tegnet af J. H. Nebelong 1858 (s. 6119). Ebbe Nyborg fot. 2003.
– Nordre Kirkegård. Main entrance in south, drawn by J.H. Nebelong, 1858.

KIRKEGÅRDE I HORSENS

NORDRE KIRKEGÅRD

Kirkegården nord for Kildegade er anlagt 1835 som en assistenskirkegård, der skulle aflaste den gamle begravelsesplads inde i byen omkring Klosterkirken (jfr. s. 5668). Den optager sydskråningen af den stejle Blæsbjergbakke, der endnu i 1800'erne lå uden for byen (jfr. fig. 3, s. 5351). Efter en udvidelse mod nord, taget i brug 1860, dækker kirkegården et areal på 2,8 ha.¹

Hegn og indgange. Kirkegården var ved anlæggelsen kun omgivet af en grøft og et lavt dige, men hegnes siden 1800'erne af plankeværker. Mod syd (ud mod Kildegade) er 1932² opført en teglhængt og pudset mur, der mod gaden er delt

af lisener. Hovedindgangen i syd, for enden af Kirkegårdsallé, er en smuk klassicistisk *portal* (fig. 1), tegnet 1858 af arkitekt, kgl. bygningsinspektør J. H. Nebelong, København.³ Den fladrundbuede køreport afsluttes med en lav, blytækket trekantgavl over en frise, i hvis fem felter der til begge sider er indsat små rosetter af gips. Porten lukkes af jerngitterfløje, der oprindeligt blev leveret af smedemester Meisner, og flankeres af to fodgængerlåger med rustica-murede piller. Disse afsluttes med kraftige trægesimser og dækkes af lave kobbertage med kronende kugler. Portalen er ligesom muren vest herfor kalket lyserød, lisener, friser og gesimser er hvidtede. En *port* i nord, ud mod Nordre Kirkegårdsallé, er fra 1932 og

består af jerngitterfløje mellem murede piller, der er nøje kopier af pillerne omkring Nebelongs portal.² Indgangspartiet afløste en *†*port fra 1859, som var opført af murermester Andreas Fussing i forbindelse med kirkegårdens udvidelse. Den nedrevne port havde svære, murede piller med spidsbuget afdækning og korsblændinger.⁴

Beplantningen på den skrånende grund domineres i dag (2004) af store gamle træer. I den lange lindeallé, plantet i kirkegårdens længdeakse ved kirkegårdens anlæggelse 1835, er næsten alle træer bevaret, mens kun enkelte af tværalleéernes og randbeplantningens oprindelige træer står tilbage.

Kirkegårdens *oprindelige inddeling* kendes fra et kort (fig. 2), udført af landmåler C. Slebsager 1835,⁵ og fra et trykt reglement, udsendt af kirkeinspektionen samme år.⁶ Med sin parkagtige afskærmning og sine bugtede gangstier langs ydergrænsen svarede den i hovedtrækkene til lidt ældre planer for assistenskirkegårde i Odense 1811 (*DK Odense* 1674f.) og Vejle 1825. Der var afsat plads til 180 familiegravsteder (på hhv. 25 og 34½ kvadratalen) langs hegnet og på begge sider af hovedgangen. Her var det tilladt at beplante gravstedet og indhegne med gitre af træ eller jern. Den øvrige og største del af kirkegården var inddelt i seks kvarterer, betegnet A-C fra syd mod nord i vestre side og D-F fra nord mod syd i østre side. Disse gav plads for i alt 2.494 'enkelte' grave og var inddelt i tre klasser, hvoraf de dyreste lå mod syd nærmest hovedindgangen og byen. Afsnittene A og F indeholdt førsteklasses grave, afsnittene B og E andenklassers grave, mens afsnit D rummede tredjeklasses jord, der var 'fri jord' eller 'fattigjord', beregnet til ubemidlede, som fik jorden anvist af magistraten. Afsnit C blev i første omgang holdt i reserve. I kvartererne med første- og andenklassers jord var det tilladt af erhverve plads til to eller flere grave, der, hvis de lå i udkanten af de store felter, kunne indhegnes. Inde i kvartererne skulle der af hvert gravsted afsættes ¼ alen til gangstier mellem gravene. Disse stier blev ifølge sagens natur meget smalle, hvorfor der tidligt opstod problemer med færdsel mellem gravene. Fattige kunne ikke vælge frit, men blev begravet 'på linie', dvs. hver ny grav fulgte den foregående.⁷

Det nye, nordre afsnit blev anlagt 1858-60 oven for en tværgående kampestensmur, der skulle fastholde det skrånende terræn. Området blev inddelt ved gartner K. J. Pedersen i overensstemmelse med det ældre anlæg, idet der dog var afsat plads til gange mellem gravene.⁸ Den oprindelige inddeling lod sig ikke opretholde i ret mange år. Efter 1900 er der foretaget reguleringer efter en plan ved havearkitekt Emil Böttiger 1920, fortsat af kirkegårdsinspektør Chr. Nielsen i årene efter 1931.

Et forslag ca. 1930 til et *ligkapel* med folkestue, udarbejdet af arkitekt Vitus Borning, Horsens,⁹ kom aldrig til udførelse, formentlig fordi man 1932 besluttede at opføre et kapel (ved samme arkitekt) ved Klosterkirken. Bygningen, der var udformet i mellemkrigstidens klassicisme, tænkes opført i kirkegårdens sydskel på den ubebyggede grund øst for hovedindgangen.

KIRKEGÅRDSMONUMENTER

1) 1835-50, over ukendte. Plade af rødlig kalksten med afrundet afslutning, 115 cm høj. Øverst anes et indhugget kors, men derunder er al indskrift borte. På kirkegårdens søndre del op imod dens vestre afgrænsning.

2) 1836, over cand.theol. Ludvig Rosing, *8. dec. 1812, †21. aug. 1836. Støbejernskors, 110 cm højt, med ret afsluttede arme, den øvre prydet af en sommerfugl. Indskrift med versaler, forneden læses: »Støbt Horsens 1836«. Korset er sortmalet og står på kirkegårdens søndre del, op imod dens vestre afgrænsning. Det deler med nr. 3 og 4 et gravsted, der har bevaret en støbejernslåge i nyrenæssanceformer.

3) O. 1838, over Ursula Sophie Rosing, f. Lassen, *3. aug. 1786, †16. okt. 1838. Støbejernskors, 125 cm højt, svarende til nr. 2, dog med kølbueformede ender og uden påskrift om støbningen. På samme gravsted som nr. 2 og 4.

4) O. 1841, over Ulrik Frederik Rosing, konsistorialråd og ridder af Dannebrog, *17. dec. 1776, †2. april 1841. Han var dansk præst i London 1801-11, senere præst i Jyllinge og Gundsømagle 1812-22 og i Horsens 1822-41. Hvid marmortavle, 70×46 cm, med indhugget antikvaskrift.

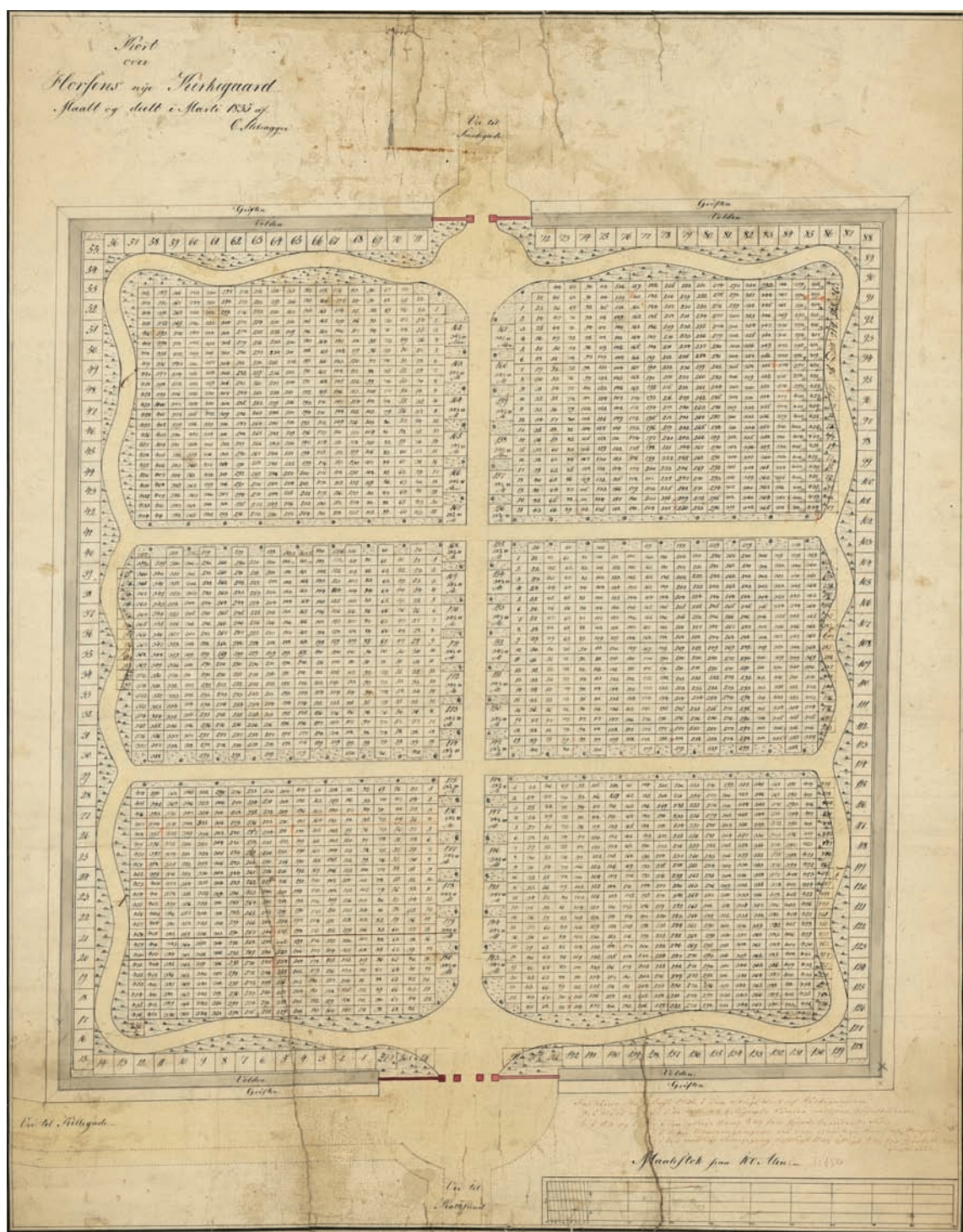

Fig. 3. Gravsted med kirkegårdsmonument nr. 5 (tv.), o. 1842, over 'agent og forligelsescommisair' Søren Nielsen Monberg (†1842) og nr. 14, o. 1855, over Therkel Godtlib Nitschke (†1855) (s. 6122, 6124). Mellem de to monumenter en nyere gravplade over 'læge ved straffeanstalten i Horsens etatsråd Just Christian V. Haurowitz'. Ebbe Nyborg fot. 2003. – *Burial plot with cemetery monument no. 5 (left), c. 1842, to the 'agent and commissioner' Søren Nielsen Monberg (†1842) and no. 14, c. 1855, to Therkel Godtlib Nitschke (†1855). Between the two monuments a more recent funerary tablet to the 'doctor in the penitentiary in Horsens, titular councillor of state Just Christian V. Haurowitz'.*

Monumentet, som næsten er overgroet af ved-bend, findes midt på samme gravsted som nr. 2 og 3).

5) (Fig. 3), o. 1842, over agent og forligelsescommisair Søren Nielsen Monberg, *2. april 1766 i Horsens, †10. jan. 1842, og hustru Gjed-ske Therkelsen, *21. feb. 1777, †20. dec. 1850. Stele, 195 cm høj, med sokkel, gesims og spids-rundbuet gavl, udført i finkornet sandsten med indfældede dele i hvidt marmor. Midt på stelen en højrektangulær marmortavle med indhugget, sortoptrukken versalskrift, der afsluttes af citat fra Hebr. 13, 14. Over tavlen en marmorsommerfugl mellem to rosetter og neden under en tilsvarende krans. Gavlen rummer en palmet, hvoraf der

springer to elegante symmetriske hjorte. På kirkegårdens søndre afdeling i det nordøstre hjørne, samme gravsted som nr. 14, indhegnet af støbe-jernsgitter. Mellem de to monumenter står en nyere gravplade af poleret granit over »læge ved straffeanstalten i Horsens etatsråd R. af. D. Just Christian V. Haurowitz« (†1899) og familie.

6) O. 1842, over generallojtnant Jacob v(on) Flindt, *19. april 1768, †12. maj 1842, æresborger af Horsens by. Stele af sandsten i nygotisk stil, 235 cm høj, med gotiske pilastre, der kanter et felt med trekloverbue, som rummer en skrifttavle i hvidt marmor med indhuggede versaler og rosetter i sviklerne. Over skriftfeltet ses en frise med laurbærkrans, på soklen relief af Dødens Genius,

og øverst danner kors, hjerte og bog en basis for stelens kronende marmorkors. På kirkegårdens søndre del op imod dens vestre afgrænsning. På gravsted med nygotisk støbejernsgitter.

7) O. 1847, over farver Michael Gottfred Nitschke, *29. sept. 1802, †1. maj 1847, og hustru Karen Nitschke f. From, *15. marts 1797, †26. jan. 1873. Stele af finkornet sandsten, 193 cm høj, i enkel klassicistisk stil med sokkel, løvprydet fronton og indfældet hvid marmortavle med sortoptrukket versalskrift (afsluttende citat fra Åb.14,13). Over tavlen sejrskrans i samme materiale. På gravsted med nygotisk støbejernsgitter, beliggende på kirkegårdens søndre del op imod norddiget.

8) (Fig. 4), o. 1849, over »I. W. T. v(on) Götzsche Capitain af Artilleriet, saaret I Kampen for Fædrelandet d. 8. Mai, død d. 16. mai 1849«. Støbejernskors med enderne løbende ud i tre spidser og prydet af bladornamenter. På øvre korsarm ses to krydsende kanoner over kugler, på den nedre et anker og indskriften: »Sat af hans Vaabenbrødre af 6te Batterie«. Indskrift med antikva og versaler (navn og rang). På fodstykket »Stallknecht Horsens«. På kirkegårdens søndre afdeling, østre del (der bærer hans navn), i forbindelse med monumentet for de slesvigske krige.

9) O. 1850, med indskriften: »T. S. Randlevs Familiegravsted«. Klassicistisk stele, 104 cm høj, med sokkel og rundbuet fronton, der prydes af løvværk og akroterier. Det forsænkede skriftfelt er rundbuet med ungrenæssanceblade i sviklerne og indhugget antikvaskrift. På kirkegårdens nordre del umiddelbart vest for midtgangen.

10) O. 1850, med indskriften: »Anders Adrian Pontoppidans Familiebegravelse«. Klassicistisk stele af sandsten med indlægning i hvidt marmor; nu uden kronende kors, 130 cm høj. Soklen har indfældet plade med løvværk, og stelens afslutning er rundbuet med akroterier og indfældet medaljon med Thorvaldsens 'Natten'. Den midt på indfældede skrifttavle bærer antikvaskrift og flankeres af to nedadvendte fakler. På kirkegårdens nordre del umiddelbart øst for midtgangen.

11) O. 1850, med vanskeligt læselig indskrift: »Her... Jens... Norn... April 17... død... 3... hans trofaste Hustru Frederikke Norn født Ber-

Fig. 4. Kirkegårdsmonument nr. 8, o. 1849, over I. W. T. von Götzsche, kaptajn ved artilleriet, død af sine sår 16. maj 1849 (s. 6123). Ebbe Nyborg fot. 2003. – Cemetery monument no. 8, c. 1849, to I. W. T. von Götzsche, Captain of the Artillery, died of his wounds 16th May 1849.

telsen...«. Klassicistisk stele af sandsten med indfældninger i hvidt marmor, 163 cm høj. Plinten prydes af en indfældet laurbærkrans, og gesimsen krones af en pyramide. Over den indfældede indskrifttavle, med rester af indhuggede versaler, er indsat et relief af en sommerfugl. På kirkegårdens søndre del, op imod den vestre afgrænsning.

12) O. 1850, over ukendte. Stele af sandsten i nygotisk stil, 190 cm høj, med spidsrundbuet, bladværksprydet gavl. Indfældet spidsbuet indskriftplade i hvidt marmor, der flankeres af gotiske stræbepiller; af indskriftens indhuggede skråskrift anes enkelte ord, såsom »Horsens«. På soklen tilsvarende indhugget »Hatting«. På gravsted på kirkegårdens nordre del, nær dens nordvestre hjørne.

Fig. 5-6. Kirkegårdsmonumenter. 5. Nr. 13, o. 1852, over Petria Jochumsen, f. Taaning (†1852), hendes mand, jernstøber Niels Jochumsen (†1857) og deres søn Søren Peter Jochumsen (†1866) (s. 6124). 6. Nr. 15, o. 1859, over Søren Ryde Lindemann (†1859), hans hustru Sophie Dorothea Lindemann f. Böschen (†1849), samt Margrete Lindemann f. Gylding (†1875), Laura Lindemann f. Raben (†1891), læge Johan S. Lindemann (†1909) og Sophie Dorothea Lindemann (†1902) (s. 6124). Ebbe Nyborg fot. 2003. – Cemetery monuments. 5. No. 13, c. 1852, to Petria Jochumsen née Taaning (†1852), her husband, the iron founder Niels Jochumsen (†1857), and their son Søren Peter Jochumsen (†1866). 6. No. 15, c. 1859, to Søren Ryde Lindemann (†1859) and members of his family.

13) (Fig. 5), o. 1852, over Petria Jochumsen f. Taaning, *24. maj 1823, †22. okt. 1852. »Ved hendes side hviler vor søn« Søren Peder, †13. marts 1851 tre år gammel. Endvidere (hendes mand) jernstøber Niels Iochumsen, *9. dec. 1789, †10. dec. 1857 og sønnen Søren Peter Iochumsen, *17. feb. 1851, †1. april 1866. Stele af støbejern, 190 cm høj. Høj plint med forsænket bufelt, der rummer relief af Dødens Genius foran tre metaer eller 'målesten', udformet som tilspidsede piller. Den oprindelige indskrift med versaler, det efter o. 1852 tilføjede med kursiv. Kraftigt profileret afslutning med kronende forgyldt kors. På

gravsted med et bevaret støbejernsgitter ud imod gangen. Kirkegårdens søndre del op imod dens vestre afgrænsning.

14) (Fig. 3), o. 1855, over Therkel Godtlib Nitschke, *10. okt. i Horsens, †16. jan. 1855. Stele, 181 cm høj, svarende til nr. 5, men med en mere gotisk gavlf, der rummer et hvidt marmorelief med kors og bog. På kirkegårdens søndre afdeling i nordøstre hjørne, samme gravsted som nr. 5.

15) (Fig. 6), o. 1859, over Søren Ryde Lindemann, *11. dec. 1796, †6. dec. 1859, og hustru Sophie Dorothea Lindemann, f. Böschen, *24. jan.

1797, †19. april 1849, endvidere Margrete Lindemann, f. Gylding, *30. feb. 1838, †2. feb. 1875, Laura Lindemann, f. Raben, *10. marts 1852, †17. feb. 1891, og læge Johan S. Lindemann, R. af D., *1. okt. 1825, †7. juni 1909, samt Sophie Dorthea Lindemann, *4. april 1852, †26. april 1902.

Cippus af grågul sandsten, nu uden kronende kors, 184 cm høj. Gavlen, med akroterier, prydes af en sommerfugl, og den indfældede skrifttavle i hvidt marmor har sortoptrukket frakturskrift. Over tavlen ses spor efter en nu affaldet bikube, og på soklen er sekundært indsat endnu en skrifttavle med gravskriften over Sophie Dorthea. På kirkegårdens søndre del i det sydvestlige hjørne.

16) O. 1860, over etatsråd Lauritz Andreas Bernth, R. af D., *21. marts 1782, †10. okt. 1860, og hustru Stephine Bernth f. Lange, *5. aug. 1792, †29. marts 1872. Monument af kalksten, 163 cm højt, med indfældet tavle af hvidt marmor, der har indskrift i sortoptrukket antikva. Tavlen omfattes af en profileret trekloverbue med kronende englehoved og rosetter i sviklerne. Et hvidt marmorkors kroner monumentet, der findes på et gravsted op imod kirkegårdens nordre dels norddige.

17) (Fig. 7), o. 1860, over »Kjeld Kjeldsen Agent Wiinhandler og Æresborger i Horsens«, *11. feb. 1788, †26. nov. 1860, og hustru Gjertrud Kjeldsen, f. Jensen, *17. marts 1795, †30. okt. 1864. Sandstensmonument i nygotisk stil, 260 cm højt, med skråkantsokkel. Skrifttavlen flankeres af trekvartsøjler med bladkapitæler, hvorpå skråstillede fiabler flankerer en kølbuegavl, som krones af et hvidt marmorkors med håndtryk. Skrifttavlen, der todeles af en midtkonsol med forsænket korsfelt, har indhugget sortoptrukket antikvaskrift. Efter mandens navn læses gravvers:

»Djærv og daadfuld
Kjærlig og trofast
Modnet i trængsel
Ydmyg i Medgang
Trøster for Mange
Smertelig savnet«.

På gravsted på kirkegårdens nordre del, i det nordvestre hjørne.

18) O. 1860, over Sophie Charlotte Wogelius f. Bodholdt, *23. feb. 1798 i Klovborg, †3. dec.

Fig. 7. Kirkegårdsmonument nr. 17, o. 1860, over Kjeld Kjeldsen, 'agent vinhandler og æresborger i Horsens' (†1860) og hans hustru Gjertrud Kjeldsen, f. Jensen (†1864) (s. 6125). Ebbe Nyborg fot. 2003. – *Cemetery monument no. 17, c. 1860, to Kjeld Kjeldsen, 'agent, wine merchant and honorary citizen of Horsens' (†1860) and his wife Gjertrud Kjeldsen née Jensen (†1864).*

1860 i Horsens. Støbejernskors, 110 cm højt, med hammerformede ender, den øvre prydes af en sommerfugl, de øvrige af bladornamenter. Indskrift med antikva og versaler (navnene). På J. W. Ammundsens familiebegravnelse sydøstligt på kirkegårdens søndre del.

19) O. 1860, over »Carl Gottfred Hense... født i Pio... oct. 1857, Clara Magdalene Hijense født Am... og Carl Albert Hense, *9. maj... død...«. Søjleformet stele af sandsten, nu uden bekroning, 120 cm høj. Selve søjlen er af en gullig sten med indfældet, skjoldformet skriftfelt i hvidt marmor, der har indhugget fraktur. Over feltet danner en

omløbende rundbuefrise overgang til en ottesidet gesims af mere grålig sten med profilering og buefrise, der har dannet basis for bekroningen. På stelens bagside ses en laurbærkrans. Opsat på gravsted på kirkegårdens søndre del, midt på det vestlige parti.

20) O. 1861, over »Erick Grumme født og død d. 28. Dec. 1860 og Carl Aug. Grumme«, *16. jan. 1860, †30. juli 1861. Støbejernskors, 110 cm højt, med hammerformede ender, den øvre prydes af en sommerfugl, de øvrige af blomster. Sortmalet med guldoptrukke antikva og versaler (navnene). På vinhandler August Grummes familiegravelse, der findes vestligt på kirkegårdens nordre del.

21) O. 1864, over »Capitain Ernst Meitzner Hansen R. af DB«, *22. marts 1830, falden i kampen ved Dybbøl 6. april 1864. Grotte af sandsten, nu 73 cm høj, med en indfældet let fladbuet tavle af hvidt marmor, der rummer indhugget versalskrift. Af et kronende hvidt marmorkors er kun en stump i behold. På kirkegårdens søndre del i forbindelse med monumentet for de slesvigske krige.

22) O. 1864, over feltpostmester Niels Mortensen Holm, født på »Holmstad« (Norge), †9. marts 1864 i Horsens. Gravsten af sandsten, 125×63 cm, indhugget frakturskrift, i øvrigt glat med omløbende hulkant. Ligger på kirkegårdens søndre del, umiddelbart nord for monumentet for de slesvigske krige.

23) O. 1865, over »Baron C. M. J. L. Wedel Wedelsborg«, *..jan. 1820 på »Minedal i Fyen«, †25. marts 1865 i Horsens. Sandstensgrotte med løvværk, nu berøvet et kronende marmorkors, 73 cm høj. Indhugget antikvaskrift på hvid, indfældet marmortavle, der afsluttes med ordene »Farvel vi mødes«. Opstillet på kirkegårdens nordre del ud imod midtgangen.

24) O. 1869, med indskriften: »Agent, Købmand J. A. Herskinds Familiegravelse«. Stele af sandsten, nu 157 cm høj, idet der mangler et kronende kors, som vel har været af hvidt marmor i lighed med stelens bevarede indlægninger. Den profilerede plint har en arkadeniche, der må have rummet en indfældet bikube. Over skrifttavlen, med indhugget antikva, er indsat et relief med

handelssymboler (Merkurs hjelm og stav, Nep-tuns fork), og øverst i den afrundede afslutning ses et relief af kors, bog og anker. På kirkegårdens søndre del op imod dens vestre afgrænsning.

25) O. 1870, med indskriften: »Brænderiejer Jørgen Nielsens Familiegravelse«. Grotte af sandsten, nu uden kronende kors, 95 cm høj. Grotten dækkes af bladværk og har indfældet, fladbuet skrifttavle med sortoptrukke antikva. Opsat frit på kirkegårdens søndre del umiddelbart vest for midtgangen.

26) O. 1870, over ukendte. Sandstensgrotte med løvværk, nu 77 cm høj, såvel den indfældede skrifttavle som et kronende kors mangler. Opsat på kirkegårdens øvre del ud imod midtgangen.

27) O. 1871, over Anna Vilhelmine Gylding, *26. marts 1835, †10. jan. 1847, købmand Jens Gylding, *21. marts 1805, †16. april 1861, Anna Cathrine Boldt, *13. jan. 1809, †16. okt. 1869, Nicoline Gylding f. Boldt, *4. marts 1803, †24. sept. 1871, samt Frederikke Lindemann, *8. juli 1817, †3. jan. 1892. Stele af rødgrå granit, 184 cm høj, let smalnende med spærformet afslutning, der rummer indfældet laurbærkrans af hvidt marmor. Herunder indfældet plade af samme materiale med sortoptrukke antikvaskrift. På gravsted på kirkegårdens søndre del, op imod norddiget.

28) O. 1875, over Christine Brochner, f. Ohlen-schleger, *11. juli 1808, †20. feb. 1875, og Niels Glud Brochner, *16. aug. 1807, †10. sept. 1873. Stele af hvidt marmor med høj sokkel af sandsten i to afsæt, nu uden kronende kors, 170 cm høj. Ophøjet skriftfelt med indhuggede versaler, herover en laurbærkrans. På kirkegårdens søndre del, nordligst, op imod dens vestre afgrænsning.

29) O. 1875, med indskriften: »Kjøbmand G. W. G. Abildgaard... Elsk[et og savnet]«. Grotte af sandsten, nu kun med en stump af et kronende, hvidt marmorkors i behold, 110 cm høj. Soklen er profileret, grotten dækket af udhugget egeløv omkring et indfældet marmorskjold med rester af indhugget frakturskrift. Opsat frit på kirkegårdens søndre del, umiddelbart øst for midtgangen.

30) O. 1878 for majorinde C. A. von Harbord født Brabrandt, *8. juni 1792, †21. jan. 1850, »ag-

Fig. 8. Fællesmonument, en obelisk fra 1866, for faldne soldater fra de slesvigske krige 1848-50 og 1864, udført efter forslag af Jens Chr. Clausen (s. 6127). Set fra sydvest. Ebbe Nyborg fot. 2003. – *Obelisk from 1866, monument to the fallen in the Schleswig wars 1848-50 and 1864, created after a proposal by Jens Chr. Clausen. Viewed from the south west.*

tet, elsket og savnet» og major A. F. von Harbord, *11. marts 1795, †3. dec. 1878, »Kjendt af mange, miskjendt af flere, forstaaet af faa«. Rejst, kløvet sort granitsten, ca. 100×90 cm, med fordybede versaler under laurbærkrans. På gravsted i kirkegårdens sydvestre hjørne.

31) 1884, over Elsa Marie Hansine Nyholm, f. Nielsen, 1839-78, og børnene Hans, †1864, Ejnar, †1873, og Signe, †1873. Bauta-agtigt monument af grå sandsten med indhuggede versaler, der, når det gælder indskriften over moderen,

følger stenens øvre kant. Midt på stenen årstallet »1884«, der må betegne dens rejsning. På kirkegårdens øvre del, ved den østre gang, lige foran et stort bøgetræ.

32) O. 1884, over snedkermester Hans Jørgen Lindberg, *17. juni 1790, †13. aug. 1847, hustru Eleonora Marie Lindberg, f. Schytte, *9. okt. 1797, †7. feb. 1881, og Ane Lindberg, f. Carstensen, *25. dec. 1827, †28. april 1884. Grotte af sandsten med løvværk og kronende hvidt marmorkors med trekloverender, 166 cm høj. En hvid laurbærkrans af marmor er indfældet over skrifttavlen, der er af samme materiale og har indskrift med indhugget antikva. På kirkegårdens søndre del op imod dens vestre afgrænsning.

Et *fællesmonument* (fig. 8) for faldne soldater fra de slesvigske krige 1848-50 og 1864 er rejst 1866 på en mindehøj, der er anlagt på skråningen i kirkegårdens ældste, nordøstre afsnit. Der er adgang hertil ad en trappe fra syd. Monumentet, der er udført efter forslag af Jens Chr. Clausen,¹⁰ består af en 4 m høj obelisk, dannet af to store granitblokke over en aftrappet sokkel. Indskrifterne på de fire sider lyder: »De døde for Fædrelandet; de leve i Folkets Hjerte« (syd); »For Ære og Ret« (nord); »1848-49-50« (vest) og »1864« (øst). Op mod den lille høj er stillet 12 kampesten med navnene på 79 faldne soldater.

ØSTRE KIRKEGÅRD

Efter at al plads var ved at være opbrugt på 'den gamle assistenskirkegård', nu Nordre Kirkegård, anlagdes 1875 en 'ny assistenskirkegård', Østre Kirkegård, i byens østre udkant syd for Sundvej (jfr. fig. 2, s. 5349). Kirkegården, der blev indviet 15. juni 1876, optager efter en udvidelse imod syd 1895 et areal på 7,5 ha.¹¹

Den store kirkegård, der for en stor dels vedkommende henligger i græs, skråner mod syd, ned mod fjorden. Den hegnes af rødstensmure mod nord og vest, vist hovedsagelig fra 1942, af en nyere mur mod sygehuset i øst og af høje hække af kristjorn mod syd. Porten i nord er en rest af et indgangsparti, som arkitekt Jens Chr. Clausen tegnede 1875,¹² samtidig med at han lavede et forslag til et ligkapel (se ndf.). Porten lukkes af

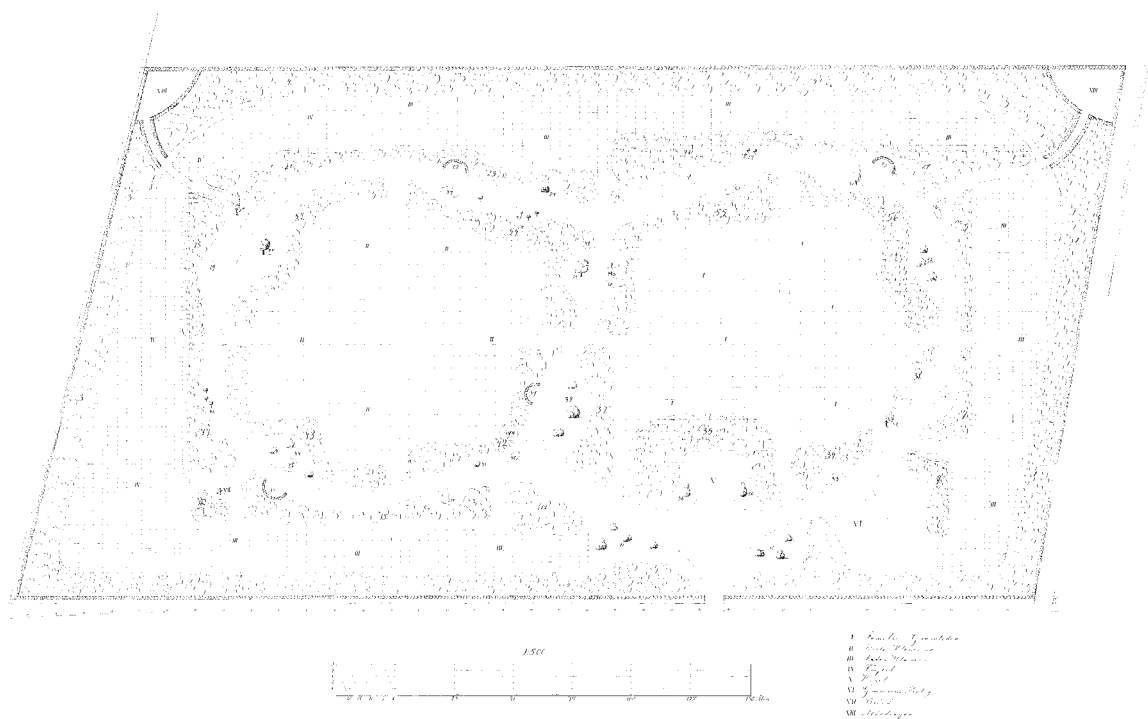

Fig. 9. Den ny Assistenskirkegård, nu Østre Kirkegård. Plan til kirkegårdens inddeling 1873 (s. 6128). Kort i Horsens Museum. 1:2000. Syd opad. – The new Assistenskirkegård, now known as Østre Kirkegård. Plan for the division of the cemetery, 1873. South at top.

jerngitterfløje mellem bastionsagtige piller, der dækkes af lave, krenelerede cementspir, kronet med jernkors. Et forslag til ny hovedindgang og graverbolig i palæstil på samme sted, udarbejdet af Viggo Norn 1918, blev ikke ført ud i livet.¹³

Hovedalléen, fra nord mod syd, består af gamle lindetræer, mens de tværgående alléer er af stynet lind.

Den oprindelige plan til kirkegården (fig. 9) var tegnet af gartner G. J. Bøgh 1873. Det var et stort landskabeligt anlæg i engelsk parkstil, hvor græsflader og grupper af træer adskilte mindre gravgårde og en indre kredsløbende vej bugtede sig i bløde kurver. Planen blev dog modereret og rettet til af Jens Chr. Clausen, så den fik vinkelrette køreveje. Også kirkegårdens yngste afsnit, indviet 1895, blev tegnet af G. J. Bøgh. Den overordnede plan gik dog tabt med tiden, idet beplantningerne blev indtaget til grave, og kun alléerne blev tilbage som faste elementer. Havearkitekt Emil Böttiger udarbejdede nye planer 1923, og en vis regulering af gravstederne blev foretaget af kirkegårdsinspektør Chr.

Nielsen i årene efter 1928. En ny reguleringsplan med regelrette køreveje blev udarbejdet 1943.

I kirkegårdens sydligste afsnit er indrettet en række urnehaver, tegnet af kirkegårdslederne Volmer Rud Nielsen 1973ff. og Kurt Anhøj 1990. På en plæne mellem haverne, i lindealléens akse, er 2003 opsat et stenmonument 'Hans lys', udført af stenhugger Philip Møller, Horsens. Det 3 m høje monument er af ét stort stykke blå Rønnegranit med indfældede baner af en lysere stenart, kronet med et hjulkors af messing. Det afløste et $\dagger$ kors af limtræ på samme sted, rejst 1975 og tegnet af Volmer Rud Nielsen.

To interessante projekter til ligkapeller, udarbejdet af byens arkitekter 1875 og 1918 og begge centralanlæg, kom aldrig til udførelse.

1) Et smukt udført, farvelagt forslag fra 1875 (fig. 10), tegnet af Jens Chr. Clausen,¹⁴ viser en lav sekskantet centralbygning, en slags heksagon,¹⁵ med ulige store sider, hvortil knytter sig tre korte sidefløje, indeholdende forhal og to rum til kister. Det frapperende forslag er holdt i tidens interna-

tionale historicistiske stil og kan minde om en pavillon eller udstillingsbygning. Murstensfacaderne brydes af vandrette bånd af sandsten eller cement og afsluttes med en mønstermuret gesims af glaserede tegl. Hjørnerne støttes af piller, som er afsluttet med små, krenelerede spir. De lave, sammen-skårne skifertage er udstyret med jerngitterværk på rygningen, der mødes i et stort støbejernskors. Indgangspartiet og gavlsiderne i de to øvrige sidefløje optages af rundbuede blændinger, delt af kraftige, retkantede lisener. Sekskantens kortsider har rundbuede vinduer med glasmalerier, sidefløjene hver tre cirkelvinduer. Det centrale rum med alterpodium dækkes af et hvælvet træloft.

2) Et forslag (fig. 11), signeret af Viggo Norn 17. febr. 1918,¹⁶ viser en fæstningsagtig, rund bygning med kegleformet tag, tydelig inspireret af ingeniørofficer Anthony Couchérons forsvarstårne fra 1680'erne i Frederikshavn og i Rønne.¹⁷

Den hvidtede og teglhængte rundbygning, der skulle opføres på det faldende terræn, er omgivet af en ringmur og har mod nord en forhal med en gotiserende, kamtakket gavl og mod syd en tilsvarende tilbygning med venteværelse og rum til præsten. Den runde ceremonihal med alterlignende opbygning hæver sig over en krypt og dækkes af et stort kuppelhvælv, der gennemskæres af otte højsiddende, rundbuede vinduer, svarende til Frederikshavn-tårnets kanonporte.¹⁸

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1881, over (filologen og skolemanden) »Otto Fibiger... †1881«. Enkel stele af hvidt marmor på sokkel af sandsten, 122 cm høj. Rester af indskrift i indhuggede versaler, hvortil har hørt afsluttende mindevers. Lige øst for kirkegårdens nordre indgang.

2) O. 1885, »Tømrer O. Jensens Familie Gravsted«. Sandstensgrotte, nu uden kronende kors,

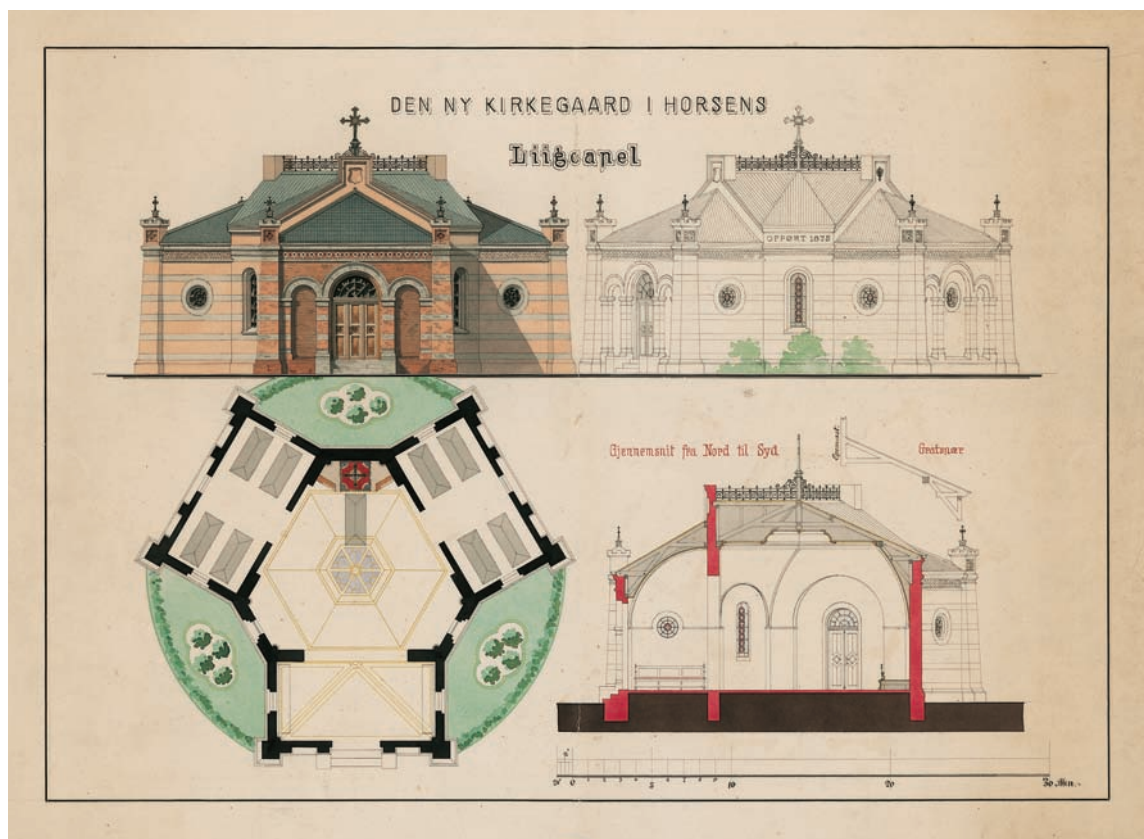
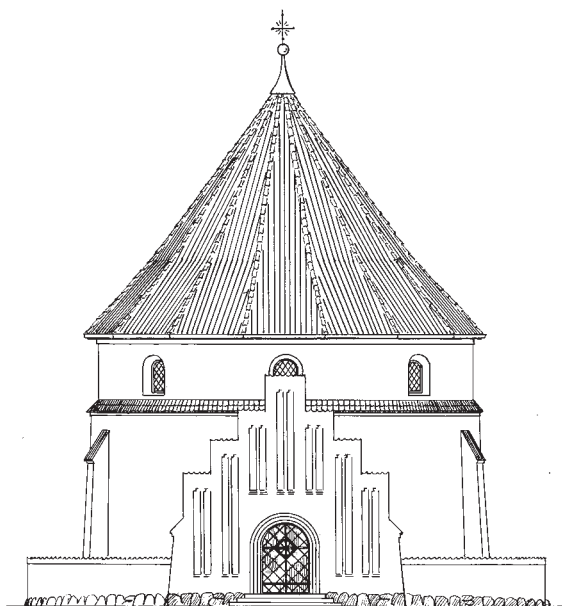
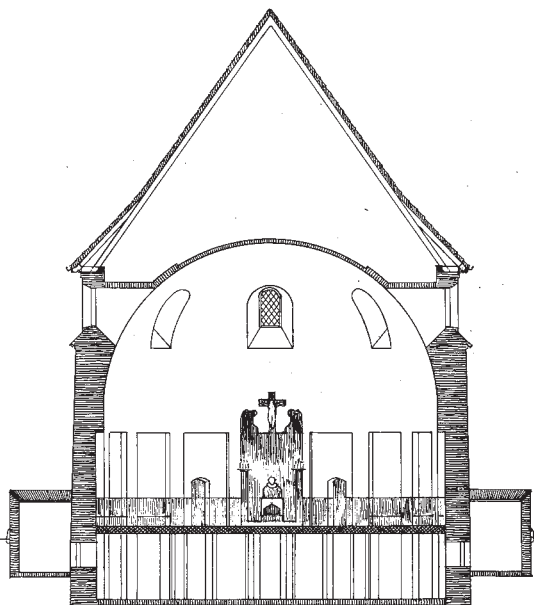

Fig. 10. Projekt til ligkapel ved Jens Chr. Clausen 1875 (s. 6128). Tegning i Horsens Museum. 1:300. — *Project for mortuary chapel by Jens Chr. Clausen, 1875.*

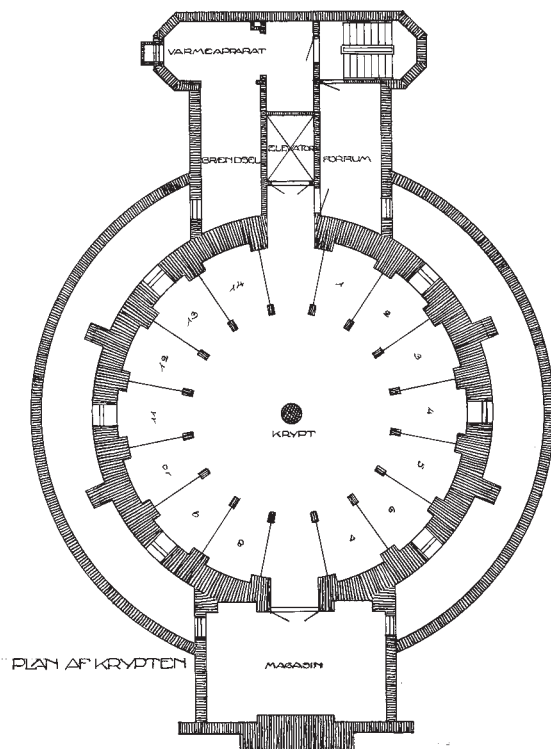
HORSENS ASSISTENSKIRKEGAARD FORSLAG TIL ET KAPEL

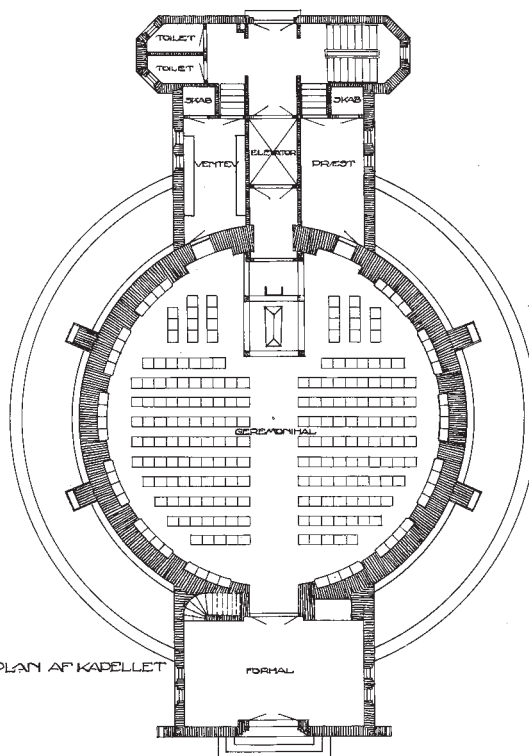
KAPELLET MOD NORD

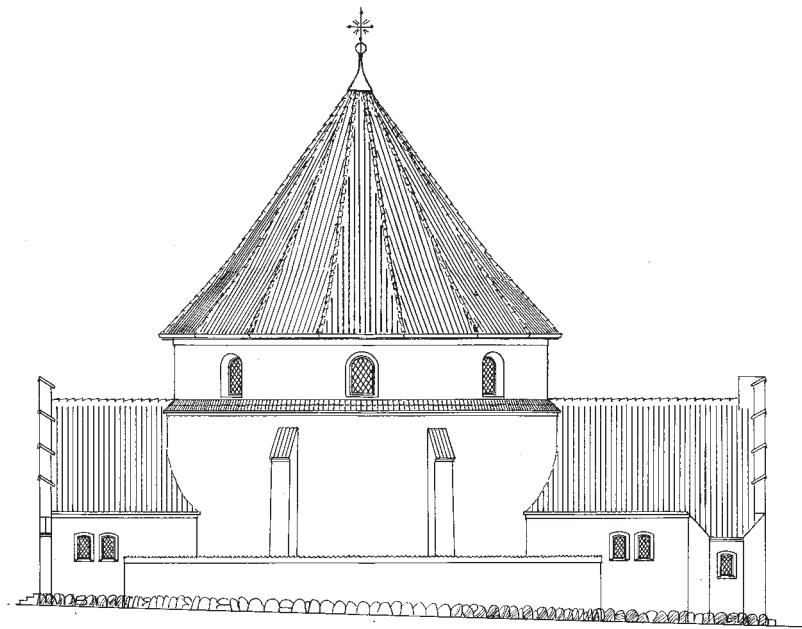
TVÆRSNIT

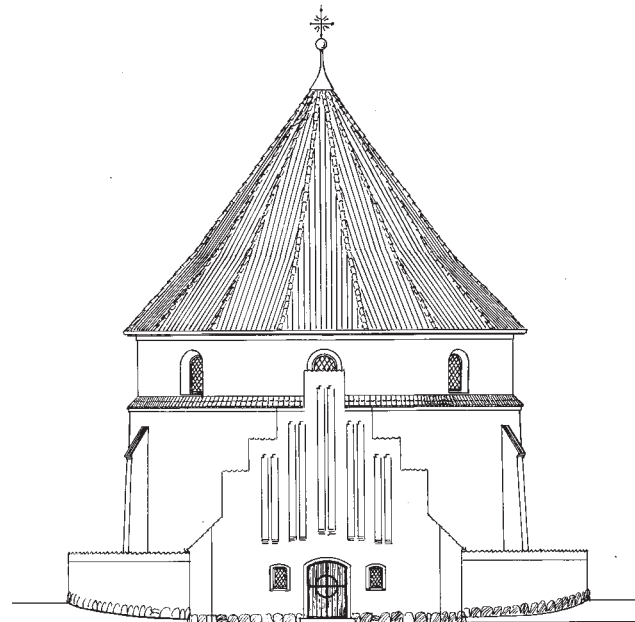
PLAN AF KRYPTEN

PLAN AF KAPELLET

KAPELLET MOD ØST

KAPELLET MOD SYD

Horsens 17 Februar 1918.
V. Norn

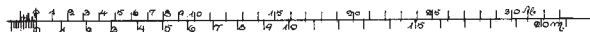

Fig. 11. Projekt til ligkapel ved Viggo Norn 1918 (s. 6129). Tegning i Horsens Museum. 1:300. – Project for mortuary chapel by Viggo Norn, 1918.

Fig. 12. Kirkegårdsmonument nr. 4, o. 1905, over Karen Marie Creemers, f. Haubroe (†1883), konsul Otto Creemers (†1905) og Christian Conrad Creemers (†1898). Foranlagt yngre marmortavle over bl.a. (arkitekten) Viggo Norn (†1967) og hans hustru Inger Norn, f. Creemers (†1968) (s. 6132). Ebbe Nyborg fot. 2003. – Cemetery monument no. 4, c. 1905, to Karen Marie Creemers née Haubroe (†1883), Consul Otto Creemers (†1905) and Christian Conrad Creemers (†1898). In front, a more recent marble tablet to among others (the architect) Viggo Norn (†1967) and his wife Inger Norn née Creemers (†1968).

92 cm høj. Indfældet fladrundbuet skrifttavle af hvidt marmor med indhugget, skråtstillet antikva, der er optrukket med sort. Herover indfældet hvid cirkelmedaljon i samme materiale prydet med en fugl på kvist. På kirkegårdens nordøstre del.

3) O. 1892, over fabrikant Hans Christian Arentzen, *6. aug. 1817, †29. sept. 1892. »Stifter af de Arentzenske Haandværkerboliger i hans Fødeby Horsens. Dennes Borgere værne hans Minde«. Monumental stele med kronende obelisk, ca. 4 m høj, udført af delvis poleret, rød granit. Ind-

skrift med indhuggede versaler på stelen, derover på obelikken en indfældet portrætbuste i bronze. Inden for nordre kirkegårdsindgang, i øst.

4) (Fig. 12), o. 1905, over Caren Marie Creemers, f. Haubroe, *17. juli 1855, †7. nov. 1883, konsul Otto Creemers, *8. feb. 1848, †4. okt. 1905, Christian Conrad Creemers, *15. april 1879, †28. aug. 1898. Marmorstele, 100 cm høj, kronet af rundbuegavl med laurbærkrans og akroterier. Skriftfelt med indhuggede versaler. Foran stelen ligger en marmortavle med gravskrifter over Ebbe Creemers Norn, *13. marts 1921, †10. okt. 1961, Viggo Norn, *13. juni 1879, †20. sept. 1967, Inger Norn, f. Creemers, *28. sept. 1877, †25. jan. 1968, Thorkild C. Norn, *1. april 1953, †23. maj 2001. På kirkegårdens nordvestre del omkranset af vedbend.

VESTRE KIRKEGÅRD

Kirkegården mellem Silkeborgvej og Skanderborgvej (jfr. fig. 2, s. 5349) er anlagt i årene efter 1931. Det ældste, sydøstlige afsnit på i alt 5,5 ha. er indviet 23. april 1939. Afdelingerne nord og nordvest herfor er anlagt og beplantet 1951 og indviet 4. nov. 1962. Kirkegårdens samlede udstrækning med plads til fremtidige udvidelser udgør i dag 22 ha.¹⁹

Den smukt tilplantede kirkegård, der i dag er byens største parkanlæg, er for den ældre dels vedkommende udformet efter en plan af kirkegårdsinspektør Chr. Nielsen, hvis første, omfattende forslag til inddeling og beplantning (fig. 13) er fra 1928.²⁰ Han søgte her at udnytte det formfulde, bølgede terræn og foreslog kraftige beplantninger. Gravene, der er i dobbelte rækker, er samlet i større eller mindre gravgårde, der som terrasser er forskudt i forhold til hinanden og adskilt ved træbevoksede skråninger. Tilplantningen, der påbegyndtes 1931, otte år før kirkegården blev taget i brug, omfattede i første omgang kun kirkegårdens sydøstre del omkring kapellet og indgangspartiet fra Silkeborgvej. Dette trekantede areal er anlagt omkring en akse, Egevejen, mellem det senere opførte kapel i øst og en oldtidshøj i vest, afgrænset imod syd af Ahornvej og mod nord af Birkevej. Den øvrige del af Chr. Nielsens stort

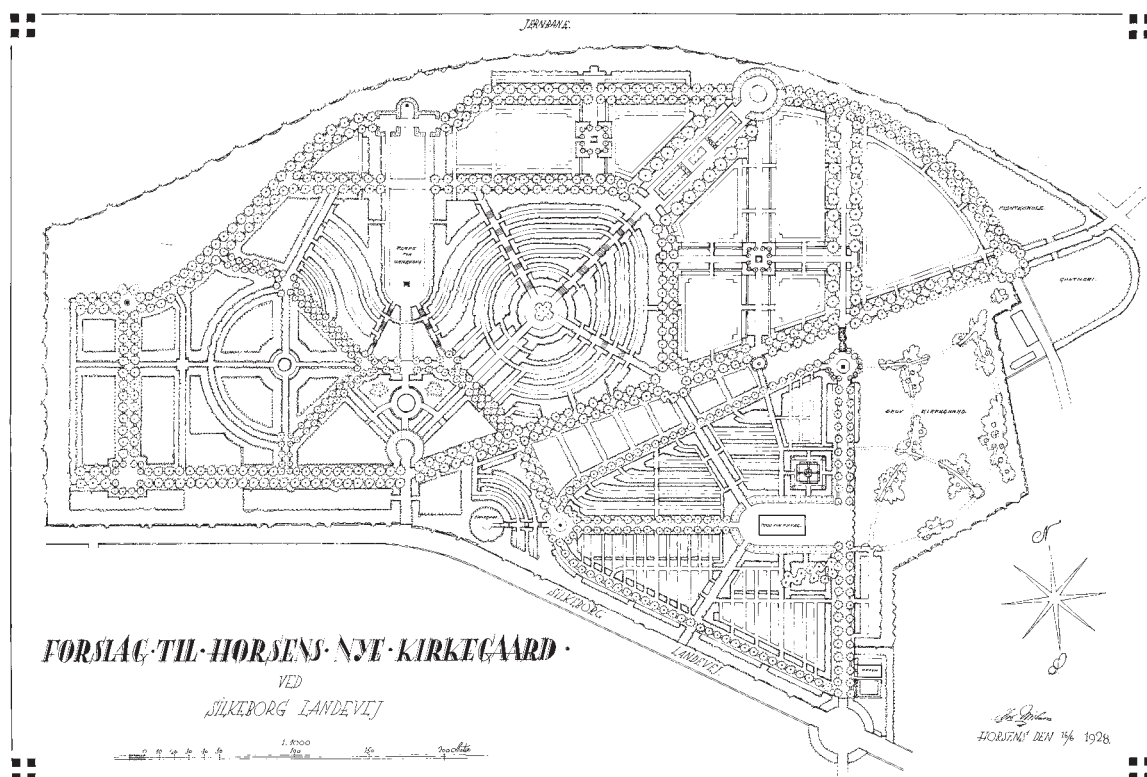

Fig. 13. Vestre Kirkegård. Forslag til kirkegårdens anlæg ved Chr. Nielsen 1928 (s. 6132). Kun det sydøstre afsnit blev udført efter planen. Tegning i kirkegårdskontoret. 1:5000. – Vestre Kirkegård. Proposal for the layout of the cemetery by Chr. Nielsen, 1928. Only the southeastern section was executed according to the plan.

anlagte plan blev ikke ført ud i livet: Det vestre afsnit er endnu ikke taget i brug, og den nordre del af kirkegården er udformet efter andre planer.

2003 er en særlig afdeling for muslimske begravelser taget i brug på kirkegårdens nordre afsnit. En ældre gravsten fra o. 1650 er flyttet hertil fra Vor Frelsers Kirke (jfr. gravsten nr. 5, s. 5579).

Skulpturer. 1) 'Pige fletter mindekrans', af bronze, udført af billedhuggeren Mathilius Schack Elo 1945; opstillet på den fælles urnegrav. 2) Stensulptur 'Vinger', udført af billedhuggeren Erik Heide; opstillet 1981 på den østre del af kirkegårdens nordre afsnit.

Et kapel med krematorium (fig. 15) i kirkegårdens østre del er 1938 opført for Dansk Ligbrændingsforenings Horsens-afdeling efter tegning af Viggo Norn. Den store teglstensbygning, der ligger på kirkegårdens højeste punkt, har indgang i øst og korte korsarme i den vestre del, der rummer

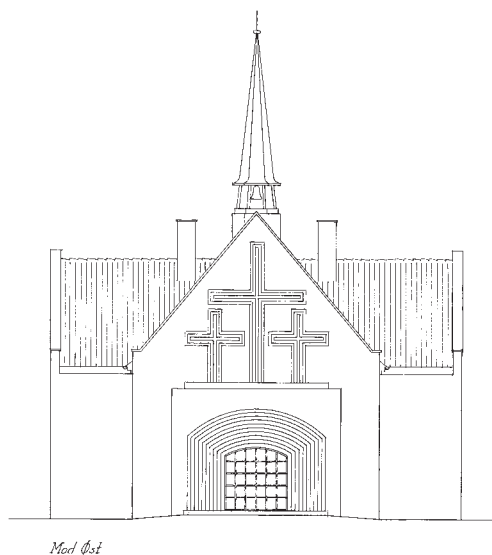

Fig. 14. Østside af kapel. Opstalt 1:300 ved Viggo Norn 1933, i Horsens Museum. – East side of chapel. Elevation, by Viggo Norn, 1933.

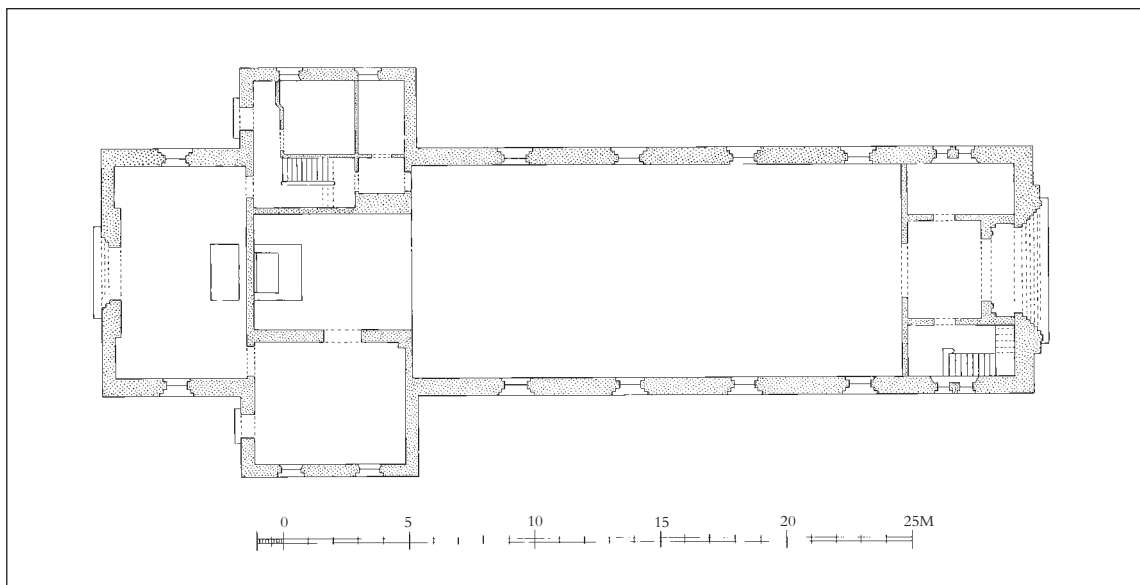

Fig. 15. Grundplan 1:300 af kapel med krematorium, opført 1938 ved Viggo Norn (s. 6133). Tegnet af Marianne Nielsen 2004 efter plan 1947 i Horsens Museum. – *Ground plan 1:300 of chapel with crematorium, built in 1938, by Viggo Norn.*

selve krematoriet i kælderetagen. Østgavlen (fig. 14), hvorover der hæver sig et *klokkespir*, optages af en stor, fladbuet, mangefalset åbning, der leder ind til indgangsdøren. Gavltrekanten herover prydes af tre store korsblændinger. Også de falsede vinduer er fladbuede. Salen i bygningens østre afsnit, der kan rumme 300 personer, har vægge i blank mur og dækkes af et fladt træloft.²¹

Et nyt *krematorium*, opført efter tegninger af arkitektfirmaerne Birch & Svenning og Torben Knudsens Tegnestue, Horsens, er taget i brug 1989. Bygningen er placeret på den lavere del af kirkegården nord for kapellet, omgivet af en fyrrelund mod nord og en granbevokset skråning mod vest. Den er af røde mursten og består af to særskilte huse, ovnhal og servicebygning, der er forbundet af en overdækket gang.²²

KILDER OG HENVISNINGER

TEGNINGER OG OPMÅLINGER. Nordre Kirkegård. I *Horsens Kirkegårdskontor*: Kort over Horsens nye kirkegård, målt og delt i marts 1835 ved C. Slesbagger. Tegning over tillægget til Horsens nye kirkegård i oktober 1858 ved K. S. P. Petersen. Forslag til kirkegårdsmur mod Kildegade samt indgangsparti nord ved

Poul E. Jacobsen 1931. Forslag til lighus på den gamle kirkegård ved Vitus Borning (ca. 1930).

Østre Kirkegård. I *Horsens Kirkegårdskontor*: Forslag til graverbolig og hovedindgang ved Viggo Norn 1918. – I *Horsens Museum*: Plan til anlæg af kirkegård ved Sundvejen 1873. Farvelagt forslag til ligkapel på den nye kirkegård, plan, snit og opstalter, ved Jens Chr. Clausen 1875. Farvelagt forslag til indgangsport med graverbolig ved Jens Chr. Clausen 1875. Forslag til kapel på Horsens Assistenskirkegård, plan, snit og opstalter, ved Viggo Norn 1918 (fejlagtigt arkiveret under Nordre Kirkegård).

Vestre Kirkegård. I *Horsens Kirkegårdskontor*: Forslag til Horsens nye kirkegård ved Chr. Nielsen 1928. Belægningsplan for Vestre Kirkegård ved Chr. Nielsen 1939. – I *Horsens Museum*: Forslag til kapel og krematorium på Vestre Kirkegård, plan, snit og opstalter, ved Viggo Norn 1933; plan af samme 1947. Ubenyttede skitser og forslag til ligkapel og krematorium med situationsplaner ved Viggo Norn 1929–30.

Redaktion ved Ebbe Nyborg og Niels Jørgen Poulsen. Redaktionssekretær Heidi Lykke Petersen. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Engelsk oversættelse ved James Manley. Redaktionen afsluttet 2004.

¹ Sv. Aage Bay, »Assistenskirkegårdens tilblivelse«, *Årsskrift fra Horsens Museum* 1986, 63–70. Volmer Rud Nielsen, »Horsens kirkegårde 1971«, utrykt manuskript i kirkegårdskontoret.

² Forslag ved arkitekt Poul E. Jacobsen, 1931, i kirkegårdskontoret.

³ Arkitekt Nebelong modtog 1858–59 betaling for en tegning til port og låger. LAVib. *Kirkeinsp.ark.* Rgsk. (C 621–4).

⁴ Andreas Fussings tegning, dateret Horsens 23. marts 1859, befinder sig i LAVib. *Kirkeinsp.ark.* Forsk. dok. (C 621–19).

⁵ Kortet opbevares i kirkegårdskontoret.

⁶ *Reglement for Brugen af Horsens Byes Kirkegaard*, Horsens 1835.

⁷ Ifølge reglementet påhvilede det graveren indtil et halvt år efter begravelsen at holde jordtuen 'opklappet'. Han, der også havde ansvaret for Klosterkirkens kirkegård, måtte kun kaste grave ved dagens lys. Disse skulle være så dybe, at der var 2 alen fra kistelåget og til jordens overflade. Graveren måtte nyde indtægten af græsset på kirkegården, der blev slået til hø, men måtte ikke lade dyr af nogen slags græse på den.

⁸ Tegning af K. S. P. Petersen, 1858, i kirkegårdskontoret.

⁹ Tegningerne hertil findes i kirkegårdskontoret.

¹⁰ Volmer Rud Nielsen 1971 (jfr. note 1).

¹¹ Volmer Rud Nielsen 1971 (jfr. note 1); Bay, *Menigheden II* (jfr. s. 5359, note 1) 144–45.

¹² Tegning til 'Indgangsport med graverbolig til den ny kirkegård i Horsens' i Horsens Museum.

¹³ Viggo Norn: 'Forslag til graverbolig og hovedindgang', 1918. I kirkegårdskontoret.

¹⁴ Tegningen befinder sig i Horsens Museum. I budgetforslaget til Horsens kirker for 1875 er der blandt udgifterne inkluderet midler til ligkapel, graverbolig, og indgangsport samt arkitekthonorar, jfr. RA. Kultusmin. 1. kt. Journalsag A 598 (1875).

¹⁵ Om heksagonens anvendelse i samtidens svenske kirkebyggeri, se Krister Malmström, *Centralkyrkor inom Svenska Kyrkan 1820-1920*, Stockholm 1990, 134–72.

¹⁶ Tegningerne, der består af blyantsskitser og et rentegnet projekt, befinder sig i Horsens Museum.

¹⁷ Jfr. *Opmålinger udgivet af Foreningen af 3. Dec. 1892*, årgang 1911 blad 1–2 og 1912 blad 4–5.

¹⁸ Det må være dette projekt, der er på tale, når arkitekt Viggo Norn i regnskabsåret 1920–21 modtog et større honorar for 'planer og tegninger til nyt ligkapel', jfr. LAVib. *Kirkeinsp.ark.* Rgsk. (C 621–5).

¹⁹ Volmer Rud Nielsen 1971 (jfr. note 1).

²⁰ Planen, 'Forslag til Horsens nye Kirkegaard', 16. juni 1928, opbevares i kirkegårdskontoret.

²¹ Knud Secher (red.), *Dansk Ligbrændingsforening 1931–42*, 1942, 168f.

²² *Medd. ÅrhSt* 1989, 148–50.

THE CEMETERIES IN HORSSENS · ENGLISH SUMMARY

NORDRE KIRKEGÅRD (THE NORTHERN CEMETERY) was established in 1835 as an auxiliary cemetery outside town, to relieve the burden on the city's old burial ground around the abbey church Klosterkirken. The main entrance is a Classicist portal designed in 1858 by the architect J. H. Nebelong, Copenhagen. The original arrangement of the cemetery is known from a map (fig. 2) and from a set of regulations from 1835. The plan corresponds by and large to that of the cemeteries in Odense (1811) and in Vejle (1825).

ØSTRE KIRKEGÅRD (THE EASTERN CEMETERY) was established in 1875. The original plan (fig. 9), drawn by the landscape gardener G. J. Bøgh in 1873, shows a large landscaped complex in the English park style, which was however moderated when the cemetery was laid out. Two interesting projects for mortuary chapels were never realized. A proposal from 1875 by Jens Chr.

Clausen (fig. 10) shows a hexagonal central building in the international historicizing style of the period, recalling a pavilion or exhibition building. A project by Viggo Norn from 1918 (fig. 11) proposed a round, fortress-like building with a conical roof, clearly inspired by the engineering officer Anthony Coucheron's defensive towers of the 1680s in Frederikshavn and in Rønne.

VESTRE KIRKEGÅRD (THE WESTERN CEMETERY), which is today the city's largest park, was established in the years after 1931. Its older part was designed by the inspector of cemeteries Chr. Nielsen, who tried to exploit the rolling terrain and proposed dense planting. A chapel with a crematorium from 1938 was built after a drawing by Viggo Norn. A new crematorium, designed by the architectural firms Birch & Svenning and Torben Knudsens Tegnestue, Horsens, began operating in 1989.